

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

---

POSEBNA IZDANJA

KNJIGA LV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

KNJIGA 9

FONOLOŠKI OPISI

SRPSKOHRVATSKIH/HRVATSKOSRPSKIH,  
SLOVENAČKIH I MAKEDONSKIH GOVORA  
OBUHVAĆENIH OPŠTESLOVENSKIM  
LINGVISTIČKIM ATLASOM

---

DRAGOLJUB PETROVIĆ I DRAGO ČUPIĆ  
GORANA (OLA 73)

(Poseban otisak)

SARAJEVO  
1981

DRAGOLJUB PETROVIĆ I DRAGO ČUPIĆ

**GORANA (OLA 73)**

**1. INVENTAR**

*1.1. Vokalizam*

**1.11. Akcentovani**

i:	u:	i	u
e:	o:	e	o
ǣ:	ǣ:	ǣ	a

**1.12. Neakcentovani**

i	u
e	o
ǣ	ǣ
a	

**1.13. Funkciju silabeme vrše i /ɣ/ i /ʁ/.**

1.131. Fakultativno se u funkciji silabeme može naći i /ɣ/ posle vokalske redukcije ('mašna), ali materijal ukazuje na činjenicu da je pojava vrlo ograničena

1.14. Fonema /e:/ fakultativno se realizuje kao [ɛ], [e:i], [ie:], [iɛ], dok se /o:/ ostvaruje kao [ɔ:], [uo] i sl.

1.141. Umesto /ǣ:/ i /ǣ/ relativno često se izgovara [a(:)].

1.142. Pod uticajem književnog jezika foneme /ǣ:/ i /ǣ/ sporadično se realizuju kao [a(:)].

1.1421. Neakcentovano /ǣ/ sporadično se realizuje kao [e], ali se iz raspoloživog materijala domašaj pojave ne može sasvim jasno sagledati (skaka'l'ec, 'mozek, 'kašel', v'jeter, s'tarec, g'lǣ:den).

1.143. Pod uslovima koji se ne mogu precizno odrediti fonema /a(:)/ realizuje se kao [ǣ] (k'rǣ:i, 'pǣprot, dǣ'ruje).

## 1.2. Konsonantizam

## 1.21. Sonanti

v			m
	ɫ	r	n
j	ɫ'		ń

1.211. Sonanti /j/ (= [i]) i /v/ vrlo često izgovaraju se reducirano ili potpuno iščezavaju (up. 3.42, 3.43).

1.212. Budući da se [ɫ:] i [ɫ] ne mogu svesti na alofone neslogovnog [r], najcelishodnije je smatrati kratko neakcentovano [ɫ] članom istog podsistema u kojem se nalaze i dugi odnosno akcentovani tipovi /ɫ:/, a [r] interpretirati kao alofonu kratkog neakcentovanog /ɫ/ koja se javlja u susedstvu vokala. S obzirom na to, međutim, da se [ɫ] sreće u oblicima kao 'u\_ɫke, nar\_ɫga i sl., mora se operisati pojmom fonološki relevantne morfološke granice ukoliko se ne želi prihvatiti shvatanje da su /r/ i /ɫ/ dve foneme.

## 1.22. Opstruenti

p	b	f	
t	d		
c	ʒ	s	z
ć	ǰ	ś	ź
č	š	š	ž
k	g		

1.221. Foneme /č ʒ š ž/ mogu imati neznatno palatalizovanu realizaciju [č' ʒ' š' ž'].

1.222. Foneme /ǰ/ /ǰ/ i /z/ prilično su retke, pri čemu treba reći da se /z/ najčešće sreće u slobodnoj varijaciji sa /z/.

1.223. Foneme /ć/ i /ǰ/ realizuju se s oslabljenom frikacijom, kao [ć], [ǰ].

## 1.3. Prozodija

1.31. Sve silabeme u sistemu mogu biti duge i kratke, sem /ɫ/ koje je uvek kratko (up. 1.131).

1.32. Fonološki su relevantni samo kvantitet i mesto akcenta.

1.321. U načelu, dugi slog automatski je akcentovan. Međutim, fakultativno se sreće i vanakcentatski kvantitet, mada se u ograničenosti pojave može naći osnova za zaključak da se tu radi o novijem uticaju susednih govora u kojima je taj kvantitet dosledno očuvan.

## 2. DISTRIBUCIJA

## 2.1. Vokalizam

- 2.11. Distribucija vokalskih fonema relativno je slobodna: svaka se od njih može javiti u početnom, središnjem i završnom položaju u reči, a takođe i ispred i iza svakog konsonanta. Jedini izuzetak tiče se foneme /ǣ(:)/, za koju nema potvrda za inicijalnu poziciju.
- 2.12. Silabeme /ɾ:/ i /r/ sreću se u inicijalnom i medijalnom položaju. Uz to, za njih ne važe ista ograničenja u odnosu prema konsonantima kao i za neslogovno [r] (up. 2.2332).
- 2.121. Silabeme [ɾ:] i [r] dolaze između dva konsonanta i na početku reči ispred konsonanta. U oblicima tipa 'umro, 'zapro /r/ je neslogovno, ali nova formacija tipa 'u\_ɾke || 'u:ɾke pokazuje da se /r/ može pojaviti i iza vokala (up. 1.212).
- 2.122. U građi nema potvrda za pojavu više od jednog /ɾ(:)/ u reči.
- 2.13. Neakcentovani kratki vokali u sekvencama *re*, *ri*, *li*, fakultativno se gube (pɾ'ias, pɾ'Tika, 'masina).
- 2.14. Zev se u mnogim slučajevima otklanja kontrakcijom, a ponekad umetanjem /j/ ili /v/. Jasna pravila kojima se to reguliše, međutim, ne mogu se formulisati.

## 2.2. Konsonantizam

- 2.21. Svi sonanti sem /v/ i bezvučni konsonanti mogu se naći u svim položajima u reči, s izuzetkom /s/ koje se ne sreće u završnoj poziciji.
- 2.22. Zvučni opstruenti mogu se naći u inicijalnom i središnjem položaju u reči, dok su u finalnoj poziciji dosledno obezvučeni. Posebno stoji /ž/, za koje nema potvrda ni u inicijalnoj poziciji.
- 2.23. Konsonantske grupe
- 2.231. Nema sekvenci sastavljenih od dentalnog ploziva i afrikate.
- 2.232. Početna grupa dvaju sonanata moguća je samo ako je njen prvi član /v/ ili /m/.
- 2.233. Od brojnih drugih ograničenja u vezi sa sonantima treba istaći sledeće pojedinosti:
- 2.2331. Od konsonanata ispred /j/ sreću se često jedino labijalni, ali neprevreli procesi u jotovanju dovode do sporadične pojave /j/ i iza drugih opstruenata ('l'i:stje || 'l'i:šće, 'kozjak || 'kožak, s'jemen || 'šemen, iz'jede || i'žede). Fonema /j/ ne može se sresti iza /ž/ ('oruže, 'podnože, 'boži, v'ra:že).
- 2.2332. Sonant /r/ ne može da stoji iza /l l' n n' i iza afrikata (osim /c/). Za /ɾ(:)/, međutim, takva ograničenja ne važe iza /ʒ c/ ('cɾn, 'ʒɾ:nɔk).

- 2.2333. Sonanti /l l'/ ne mogu, načelno, stajati uz palatalne konsonante i glavinu afrikata, kao ni iza /n n'/. Jedini značajniji izuzetak tiče se oblika tipa 'duž'l'i, š'le:p, ali za iscrpno osvetljavanje svih ograničenja nedostaje materijal.
- 2.2334. Opozicije između /n/ i /n'/ nema ispred /s ž/ i u nekim drugim položajima.
- 2.2335. Opozicija između /m/ i /n/ izostaje ispred labijala /v b p/, a nedostaje materijal za sagledavanje pojave u vezi sa /f/, kao uostalom i u vezi sa nekim alveolarnim i dentalnim konsonantima (up. 'pa:ntim, ali 'jemčovi).
- 2.234. Konsonanti /s z c ʒ/, po pravilu, ne stoje ispred konsonanata iz grupe /č ʒ ć ž š ž' n l'/. Retki su izuzeci tipa 'gozže, 'li:sće.
- 2.235. Dentalni plozivi ne dolaze kao unutrašnji članovi konsonantskih grupa čiji bi završni član bio konsonant koji nije /r/ ili /v/.
- 2.236. Početne grupe sastavljene od ploziva i drugog opstruenta vrlo su retke (t'ke: pored 'tica, 'čeŕa, 'ći 'kći', 'cuje 'psuje', če'nica, 'ge 'gde', 'ko — up. 3.44).
- 2.237. Dentalni plozivi ne dolaze ispred afrikata, a ni kao unutrašnji članovi konsonantskih grupa čiji bi završni član bio konsonant koji nije /r/ ili /v/.
- 2.238. Od završnih konsonantskih grupa u domaćim rečima sreću se samo /st št/, ali ni one, izgleda, nisu dosledne ('dašt, g'rost, pored 'daš, g'ro:s).
- 2.239. U tuđicama, naročito onima koje su primljene iz albanskog jezika, mogu se javiti i konsonantske grupe koje probijaju pomenuta ograničenja, ali se zbog nepotpunosti materijala o njima ne može govoriti.
- 2.24. Pojedinačni konsonanti
- 2.241. Na kraju sloga ili reči sonanti /l l'/ pojavljuju se često i u stranim i u domaćim rečima, gde su foneme /l l'/ vaspostavljene analogijom (up.: k'ri:l'co, 'de:l'ba, 'kol'čovi, 'posal'; a:l'va, su'l'ta:n, 'ča:l'ma i sl.).
- 2.242. Konsonant /x/ izgubljen je iz fonološkog sistema, pri čemu se u finalnoj poziciji mesto njega najčešće sreće [k] ('vr:k, a'rak, 'rekok, še'žq:k) (up. 3.41).
- 2.243. Konsonant /f/ sreće se relativno često, posebno u stranim rečima. U grupi xv je fa'tat, fa'l'it. Mesto x/v na kraju reči je /f/ ('duf, g'lu:f, ŕe'gof, 'mrtaf). Redovno je 'vo:f, 'so:f, ra'so:f.
- 2.244. Konsonant /ʒ/ je redak i sreće se jedino u stranim rečima ('žq:mija, 'žabe, na'žak).
- 2.245. Konsonant /ʒ/ sreće se najčešće u slobodnoj varijaciji sa /z/ (ʒe'l'en, ʒ'vono, 'zi:ma, 'ʒno, 'bʒo), ali i u rezultatu stapanja u grupi /dz/ (na zo:rnik), a u stranim rečima najčešće uz sonante /n l/ (bron'zi:n, fa'l'zo:ra). U sistemi oblika redovan je odnos a'rak — a'raga — a'razi i sl.
- 2.246. Foneme /s ž/ sreću se, prva nešto češće nego druga, u rezultatu novog i jekavskog jotovanja ('šutra, k'l'a:še, 'šeć, 'kozak, i'žest), a sporadično u proklitičkim spojevima ('š\_enim) ili asimilacijom u konsonantskim grupama ('l'i:sće, g'rožže).

### 2.3. Prozodija

- 2.31. Glavnina prozodijskih tipova navedenih u t. 1.3. može se kombinovati sa svakom od postojećih silabema. Izuzeci se tiču silabeme /ǫ/, koja se ne može pojaviti pod akcentom, i /l̥/, za koju postoji potvrda samo u postakcenatskoj poziciji ('maslina).
- 2.32. Dugi akcenat može se naći u svim položajima u reči, a kratki je isključen jedino iz otvorene ultime.
- 2.33. Duge silabeme su u načelu automatski akcentovane, a sporadična pojava neakcentovanog kvantiteta biće novijeg porekla (up. 1.321).
- 2.331. U nizu primera izostaje očekivana dužina silabeme ispred sekvence S + O (up. 'o:vca ali 'ovcom, bo'bo:vnik ali s'lamka).
- 2.332. Nejasni su neki, prilično brojni, slučajevi u kojima se sreće dugi akcenat mesto očekivanog kratkog ('ja:buka, 'pǫ:zuvu, 'me:l'u, 'če:l'e, 'mǫ:ćeva, 'l'ǫ:že, 'bǫ:čvar i sl.).

## 3. ISTORIJSKI IZVOD

### 3.1. Vokalizam

Silabeme /i: i e: e a o: o u: u ɾ: ɾ/ potiču od odgovarajućih vokala u ishodišnom sistemu. Osim toga:

- i ← ě (nedosledno) ispred j (top'l'iji ali s'tarl'i, 'gi je ali 'ge si), u fleksionim nastavcima: imeničkim ('ženi), glagolskim (pose'dio, ve'l'io); u prefiksu prě- (pri'pǫ:); u predlogu prid (pri-vo'loma); u izolovanim leksemama (v'rića)
- e: ← ę  
← ě:
- e ← ę  
← ě iza r (v'remena, stare šina, s'reo), u nekim izolovanim leksemama i njihovim oblicima (s'mejasmo se, dode'jak, dode'jaće; 'čovек; 'zenica || 'zenica; ce'l'it || ce'l'nut)  
← e u sekvenci je kao refleksu ě (v'jetar, še'žeo, vo'l'eo)  
← ə sporadično (skaka'lec, če'sel')
- a ← ě u reči a'rak, pl. a'razi  
← ę u ja'zik, ja'gul'a (mesto *žao*ka obično je 'igla)
- ǫ: ← ǫ:  
← a u pojedinačnim primerima (upor. 1.143)  
← sažimanjem -ǫo, sporadično (do'sǫ:)
- ǫ ← ə  
← a u pojedinačnim slučajevima (upor. 1.143)

- a: ← a:  
 ← a: sažimanjem -ao, sporadično (kre'pa:)  
 a ← a: skraćivanjem u vanakcenatskoj poziciji  
 r ← posle vokalskih redukcija (př'las, př'l'ika, 'u rke, ř'cegovina, př'ceľa)  
 ili redukcije /v/ ('narř 'navrh')  
 o: ← oo  
 o ← l na kraju sloga, osim ispred j  
 u: ← o:  
 ← l:  
 u ← o  
 ← l  
 ← vř-  
 ř ← posle vokalske redukcije, retko ('masřna)

3.11. Osim toga, svi kratki vokali postajali su od odgovarajućih dugih skraćivanjem u vanakcenatskim pozicijama.

### 3.2. Konsonantizam

Konsonanti /v j r m n ř p b t d c s z ř č ž k g/ potiču od odgovarajućih konsonanata ishodišnog sistema. Osim toga:

- v ← ř u zevu, prvenstveno na mestu nekadašnjeg /x/, po pravilu uz /u/  
 ('mua 'muva' ali i 'sova, s'nřava)  
 r ← ř  
 j ← ř u zevu, fakultativno, u sekvenci i(j)o sa o ← l  
 ← ć na kraju reči (po'moj)  
 ← ř ('po:j — imperativ)  
 ř ← ispred a, o, u ili suglasnika — sporadično, izuzetno ispred e, i, ř  
 ř' ← řj  
 ← řj u procesu jekavskog jotovanja  
 ← l pred vokalima prednjeg reda i sekundarno na kraju sloga  
 ← j u sekvenci labijal + řj  
 ř ← řj  
 ← řj u procesu jekavskog jotovanja  
 f ← (u onomatopejama)  
 ← (u pozajmljenicama)  
 ← v desonorizacijom na kraju reči  
 ← xv u fal-, fat-  
 t ← ř u řt

- d ← đ u žđ  
 c ← č u čr- i čr-  
 ʒ ← z (up. 2.245)  
 ← (u pozajmljenicama)  
 ← dz (na'zo:rnika)  
 ć ← ć  
 ← jt u -jti  
 ← tǰj  
 ← tj u procesu jekavskog jotovanja ('ćerat, k'ćeo)  
 ʒ ← jd, dǰj  
 ← d(v)j jekavskim jotovanjem (me'žet, že'tić)  
 š ← sǰj  
 ← s(v)j jekavskim jotovanjem (še'dok, 'šever)  
 ž ← zǰj  
 ← zj jekavskim jotovanjem (i'žest, i'žede)  
 ʒ ← (u pozajmljenicama)  
 k ← x, obično na kraju reči  
 g ← x, obično u sredini reči

- 3.21. Osim toga, svi bezvučni konsonanti na kraju reči nastali su obezvučavanjem odgovarajućih zvučnih konsonanata, kao i /f/ od /v/.

### 3.3. Prozodija

- 3.31. Prozodijske osobine izvode se iz starosrpskohrvatskog dvoakcenatskog sistema (sistem A):
- V: ← od dugog akcenta na svim slogovima u reči  
 ← od dužine na penultimi na koju je prenesen kratki akcenat sa otvorenog krajnjeg sloga
- V ← od kratkog akcenta na svim slogovima sem otvorenog krajnjeg  
 ← od kratkoće na penultimi na koju je prenesen kratki akcenat s otvorene ultime
- V ← V  
 ← na otvorenom krajnjem slogu s kojeg je prenesen kratki akcenat  
 ← V: skraćivanjem neakcentovanih vokala

### 3.4. Iščezavanje glasova

- 3.41. Konsonant /x/ izgubljen je iz sistema, a mesto njega pojavljuju se /k/, /g/, /v/ ili /ǰ/ (up. 2.242).
- 3.42. Sonant /v/ ima oslabljenu artikulaciju i često se gubi, naročito u intervokalskoj poziciji (g'la'ica, I'vanoić, g'roboe, p'rao) i u sklopu nekih konsonantskih grupa (s'tal'a, g'la:na, 'la:s, g'ri:na; o'dena; m'ko:ski; 'sekʌr,

še'dok; b'rasto; b'rita; s'moka, goz'deni itd.). Poznato je i gubljenje tog glasa u inicijalnoj poziciji pred zadnjim vokalom ('ukoi 'vukovi', uko'la' 'o:f 'vo', 'osašk).

- 3.43. Sonant /j/ gubi se u intervokalnom položaju (b'roim, s'voe; u'zimau ispred konsonanta u sredini reči (za'miše, že'voka), a nešto ređe i na kraju reči u oblicima imperativa (ne'mo:, pro'l'i:). Treba, međutim, reći da se nekoj doslednosti u svim ovim pojavama ne može govoriti.
- 3.44. U početnim konsonantskim grupama sastavljenim od ploziva i drugog opstruenta najčešće je izgubljen prvi član (up. 2.236).
- 3.45. Grupe dn, dñ svode se na sonant ('jena, 'žā:ni).
- 3.46. Grupe /str, zdr, ždr, stv/ uprošćene su gubljenjem dentalnog ploziva (s'ra:na, oz'ravio, žre'bač, s'vā:r), mada se sporadično može sresti i obrnuta pojava (st'reća).

### 3.5. Metateza

Metateza je izvršena u zameničkom korenu vās'-: s'vi, s'vaki, ali 'va' kao i u imenica tipa: 'naŋće 'načve', 'notāk, gen. 'notka itd.